

ELŐSZÓ

*Ottiliának köszönettel
biztató türelméért*

A lélektanba is sokféle módon lehet bevezetést adni. Át lehet tekinteni az alkalmazott pszichológiát az emberi gyakorlatok szerint (nevelés, vezetés, gyógyítás stb.), de leltárt lehet készíteni az alapvető lelki jelenségek, az észlelés, emlékezés, érzelem, gondolkodás szerint is. Tankönyvem a számos lehetőség közül a hosszmetzeti fogalomelemzést alkalmazza. A lélektan visszatérő, megkerülhetetlen kérdéseit állítom előtérbe. Mindegyik kérdésnél úgy jutok el a jelenhez, hogy megmutatom, hogyan küzdöttek meg velük az utóbbi két évszázad pszichológusai, néhol kitekintve az európai kultúra évezredeire is. A tankönyv a tudományos emberismeret iránt érdeklődő mérnök, közgazdász, menedzser és kommunikáció szakos diákok számára készült a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Kognitív Tudományi Tanszékén. Jövendő gyakorlati emberek fogják forgatni, akiknek a fáma szerint mindenben a közvetlen haszon lebeg a szemük előtt. Azok közé tartozom, akik hisznek a haszon nélküli dolgok hasznában. A fogalomtörténeti elemzés, a tágabb intellektuális beágyazás segíti azt, hogy a pszichológiával megismerkedve a jövő mérnökei és üzletemberei távolabbi, ezért valóban újszerű kapcsolatokat vegyenek észre az életszférák között, s ezzel szerezzenek innovációs előnyt.

* * *

Ez a munka a könyvek sorsa legendának megfelelően változott és bontakozott ki. A latin közmondás (*Habent sua fata libelli*) modern értelmezései a könyvek vizsontagságait és feledését, majd aktualizálódását állítják előtérbe. Mivel a mi esetünkben éppen megszülető könyvről van szó, inkább a Horatius által hangsúlyozott mozzanatot, az érlelés érvényes. Az 1980-as évek elején kezdtem el tanítani azt a tárgyat, amelyen alapszik, írása tehát negyed századon át érlelődött. Horatius azt mondja: „Teljék le kilenc év, / addig tedd el jól, mert hátha javítani kéne.” Másik tanácsát is betartottam: „De ha egyszer mégis akarnál írni, / szavald el előbb.” Ha nem is szavaltam, de sokszor előadtam a könyv anyagát.

A szerző saját belső átalakulásaként is értelmezhető érlelődést ráadásul egy tágabb kibontakozási keret is kíséri, mely a tankönyv alapját képező egyetemi kurzus kialakulását érinti.

Az 1970-es évek elején vagyunk, amikor a modern magyar pszichológia alakulását általában is jellemző hirtelen nekibuzdulások keretében gyökeresen átalakult a hatvanas években éppen csak megszületett pszichológusképzés az ELTÉ-n. Az új jelszó, többek közt az akkori felsőoktatási miniszterhelyettes, Polinszky Károly specializációellenes felfogásának is megfelelően, az egységes egyszakos képzési rendszer volt. Ebben a rendszerben, mely lényegében a nyolcvanas évekig élt, és igen sokat tett a pszichológusok szakmai tudásának tudományos megalapozásáért, már a tantervek készítésekor megfogalmazódott az igény egy általános bevezető kurzusra. Miként akkoriban minden lenni szokott, ennek is voltak személyi kötöttségei. A *Bevezetés a pszichológiába* kurzus Tunkli László adjunktus személyére volt szabva, s azt biztosította volna, hogy megfelelő orientációt adjon a fiataloknak. Tunkli azonban még az új képzés beindulása előtt átment egy főiskolára. A tárgy tervezése azonban tovább haladt a saját útján, s valódi elindító gazdája Putnoky Jenő docens lett az Általános Pszichológiai Tanszéken. Putnoky sajátos módszertani ízt adott a kurzusnak, tragikus korai halála azonban megakadályozta a részletes kibontakozást. Jenő elhunyt után a nyolcvanas évek elején néhány évre én vettem át a kurzust, és próbáltam egy hosszmetzeti, témákra felfűzött történeti ízt adni neki. Nem volt azonban mindez sétálgatás abban a korban, mert egy újabb, politikától sem mentes átalakulás a nyolcvanas évek közepén az ELTE-n szerveződő Pszichológiai Intézet vezetője, Illyés Sándor szemét nyitotta fel a bevezető kurzus jelentősége iránt. Üzent egy asszisztensével, hogy küldjem át neki a kurzus tematikáját, mert ezentúl ő tanítja azt. Bár ez a fullajtárral üzengetés már akkor sem volt szokványos, megértettem, hogy nem érdemes szellemi erőfeszítést befektetnem a tárgyba. Néhány év múlva azonban Illyés professzor eltávoztával újra rám hullott e tárgy felelősége, akkor már a formálódó új keretekben, ahol a felsőbb években a diákok szakirányokban specializálódnak. Ekkor, a kilencvenes évek közepén fogalmazódott meg bennem az a vezérfonal, amely ezt a tankönyvet is jellemzi.

Ennek a keretnek a lényege, hogy a lélektan történetét mint a köznapit, naiv, illetve a tudományos emberismeret közötti viszony történetét jellemzem. Visszatérő kérdéseim az antropomorfizmus, vagyis a lelki jelenségekben benne rejlő célirányosság beszédmódjának jogossága és kapcsolata az oksági világmagyarázattal. Ennek előtérbe állításával mutatom be a lélektan mint központi embertudományt. A kilencvenes évektől, két évtizedes pszichológiatörténeti múlttal a hátam mögött, magam számára is meglepően ez a kérdéskör maradt számomra a pszichológia legizgalmasabb problémája. Három baráti kapcsolat járult hozzá ehhez a megvilágosodáshoz. A filozófus Daniel Dennett elmélete a különböző magyarázati hozzáállásokról s az emberi és állati élmény- és viselkedésmódok evolúciós magyarázatáról, másrészt két magyar pszichológus barátom, Csibra Gergely és Gergely György elméletei és kísérletei nyitották fel a szememet.

A kilencvenes évek végén Vajda Zsuzsanna tanszékvezető nagyvonalú meghívásának köszönhetően a Szegedi Tudományegyetemen (akkor még József Attila Tudományegyetem) sikerült a diákoktól is sokat tanulva koncepciózus kurzussá fejlesztenem ezt a gondolatmenetet.

A BME keretében, éppen az oszthatatlan tudásegészben, a két kultúra legenda meghaladásának gondolatában elköteleződve adom elő ugyanazt a szemléletet jövődő mérnököknek, üzletembereknek és kommunikátoroknak, amit annak idején a bölcsészeknek.

* * *

Könyvem megszületésében sokat segítettek munkatársaim az MTA központjában, ahol most hivatalnokoskodom, s tudománnyal csupán hobbiként foglalkozom. Simon Zsuzsa és Miklósi Mária odaadó munkájának köszönhetem, hogy lett kézirat, Bai Mónak pedig az egységes grafikai arculatot, a sokféle ábra ihletett átfarmálását. Votisky Zsuzsa a kiadó és Ormos Mihály az egyetemi kar részéről mindent megtettek, hogy megszülessen a könyv. Köszönöm kollegiális bizalmukat.

Kovács Ilona, Győri Miklós és Zemplén Gábor mint lektorok sokat segítettek abban, hogy a történeti, a releváns és az igaz megfelelő harmóniában jelenjen meg a könyvben. Köszönöm türelmes segítségüket. Boross Ottilia, Csibra Gergely, Gergely György, Gulyás Balázs, Janka Zoltán, Keresztes Attila, Kéri Szabolcs, Kovács Gyula, Kovács Kristóf és Racsmány Mihály sok tanácsot adtak egyes fejezetek elolvasása során. Köszönöm, hogy eltűrték a kínzást.

A könyv a szövegben nem tartalmaz irodalmi utalásokat. Az egyes fejezetek végén az irodalmi eligazító vezet el a közös irodalomjegyzékhez. Igyekeztem e téren gazdaságos és nem bölcsész lenni. Remélem, a kapott iránytűk is elegek az Olvasó számára. Szintén a fejezetek végén oldom fel az idézeteket.

Budakeszi, 2007. március 4.

Pléh Csaba